

Рецензії

В.С.Лозовий

Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи, Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 280 с.

Глибокі політичні та соціально-економічні зміни в Україні протягом останніх двадцяти років висувають потребу привести рівень розвитку вітчизняної освіти та науки у відповідність до вимог сьогодення. При формуванні державної політики стосовно вищої школи необхідно враховувати як позитивні так і негативні результати її проведення у минулому. Вивчення національного історичного досвіду, зокрема й досвіду формування системи національної вищої школи у революційну добу 1917–1921 рр., повинно допомогти кращому розумінню діалектики процесів, що відбуваються у сфері університетської освіти в сучасній Україні.

До 90-річчя ювілею Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка вийшла в світ книга, присвячена історії його створення. Поява такого видання – подія знакова, оскільки воно дає змогу простежити складний процес реалізації ідеї формування одного з перших національних українських університетів в історії нашої Батьківщини.

Структура видання, запропонована автором та укладачем, ректором університету О.М.Завальнюком, сприяє повному та системному висвітленню інституційного становлення та розвитку першої вищої школи на Поділлі. Воно складається з двох основних частин – наукового дослідження та значної підбірки документів та матеріалів. Саме така структура дає можливість всебічно та глибоко розкрити обрану тему.

Видання починається переднім словом автора, професора О.М.Завальнюка, в якому констатовано давні традиції національної вищої школи в країні, прагнення українців заснувати свої університети. В умовах Російського імперії це було неможливо зробити. Лише в добу Української революції 1917–1921 рр. склалися сприятливі умови для проведення національно-освітньої політики. Врешті в період Української Держави гетьмана Павла Скоропадського вдалось успішно реалізувати два культурно-освітніх проекти – заснувати Київський та Кам’янець-Подільський українські університети. І незважаючи на складне суспільно-політичне становище саме Кам’янець-Подільський університет продовжував успішно (наскільки було можливо в тих умовах) функціонувати. Яскравою і цікавою сторінкою університетської історії стало велелюдне відзначення його відкриття 22 жовтня 1918 р., яке набуло всеукраїнського розголосу і стало визначною подією розвитку вітчизняної освіти та науки.

Автор, відомий дослідник проблем Української революції 1917–1921 рр., знавець історії становлення вищої школи цього періоду, пропонує науковцям, освітянам, студентам, всім, хто цікавиться історією національної вищої освіти в Україні, ґрунтовне дослідження, а також значну кількість документів та матеріалів, які всебічно висвітлюють процес підготовки до свята відкриття університету і реалізацію сценарію торжества 22 жовтня 1918 р.

У праці поставлено мету на основі архівних документів, матеріалів періодичної преси, мемуарної та наукової літератури проаналізувати громадсько-освітній рух за українізацію вищої школи, хід матеріалізації ідеї заснування та святкові заходи, присвячені відкриттю осередка національної вищої освіти та науки в Україні – Кам’янець-Подільського державного українського університету.

У першому параграфі дослідницької частини видання “Громадський рух за українізацію вищих шкіл і відкриття українських університетів у 1917–1918 рр.” автор відтворює боротьбу української інтелігенції після падіння царизму за створення національної вищої школи. О.М.Завальнюк зазначає, що після лютого 1917 р. в українському національно-визвольному русі були сформульовані та висунуті Тимчасовому уряду вимоги українізації всіх ланок освіти – від шкіл, до університетів. Незважаючи на дозвіл російського уряду, відкрити в діючих університетах України кафедри українознавства не вдалося через спротив зрусифікованого викладацького складу.

Далі дослідник констатує, що в зазначених умовах, не маючи своєї жод-

ної вищої школи, українці Наддніпрянщини використали досвід галичан у боротьбі за українізацію Львівського утравістичного університету. Відтак, восени 1917 р. у Києві було утворено науковий український народний університет, що стало великою подією освітньо-культурного життя України. Однак – стверджує автор – цей перший значний крок в національному університетському будівництві не міг повністю задовольнити українську молодь, оскільки український народний університет був неофіційною вищою школою, а свідоцтво про її закінчення не давало жодних юридичних прав. Відповідно, поширився рух української громадськості за створення своїх класичних університетів, який увінчався успіхом влітку 1918 р.: юридичним оформленням двох національних університетів з державними правами – Київського і Кам'янець-Подільського. Все ж О.М.Завальнюк констатує, що вимоги українізувати російські університети, як осередки антиукраїнських настроїв і підтримки російської національної ідеї, залишилися не задоволеними державою.

У другому параграфі “Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї до юридичного оформлення (кінець 1917 – серпень 1918 рр.)” розглядається процес становлення першої вищої школи на Поділлі. Цей сюжет має безперечну історіографічну цінність, оскільки містить важливу інформацію про значні зусилля української інтелігенції щодо реалізації ідеї заснування університету у Кам'янці-Подільському.

Висвітлюючи етапи створення університету на Поділлі, автор послідовно, крок за кроком, відтворює важливі події, які призвели до постановня вищого навчального закладу. Він стверджує, що справа зрушилася з місця після того, як до загальноукраїнського громадського руху за створення українських вищих шкіл приєдналася подільська інтелігенція, яка на початку 1918 р. поставила перед самоврядуванням Кам'янця-Подільського питання про відкриття у місті університету. Міська дума позитивно поставилася до цієї ідеї і разом з діячами місцевої “Просвіти” ініціювала перед державною владою України питання про заснування в губернському центрі Поділля національного за характером і змістом університетського закладу. Для реалізації університетського проекту місцеві адміністративні органи надали значну фінансову допомогу, забезпечили навчальними і житловими приміщеннями, земельними ділянками, виділили будівельні матеріали для спорудження власних корпусів, делегували своїх представників до університетської комісії у Києві, яка безпосередньо займалася матеріально-технічною і організаційною підготовкою вищого навчального закладу.

У книзі наголошується, що важливу роль у реалізації ідеї Кам'янець-Подільського державного українського університету відіграли подільські земські діячі, патріотично налаштована професура Українського народного університету в Києві, працівники міністерства освіти й мистецтва, комісія в справах вищих шкіл і наукових інституцій, уряд і керівники Української Держави. Автор констатує, що спільними зусиллями зазначених чинників вдалося розв'язати низку складних організаційних і юридичних проблем, пов'язаних з появою першої вищої школи на Поділлі. Цілком слушним є твердження автора, що прийняття закону про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету було не лише відповіддю на запити регіональної еліти, а й засвідчило спроможність українських сил вирішувати підняті широкою громадськістю питання національного відродження всього українства. Вирішальною умовою оперативного юридичного оформлення національного університету в Кам'янці-Подільському стало співпадіння інтересів регіону і державної влади в царині культурного розвитку України, намагання гетьманського уряду компенсувати серйозні втрати в рейтингу через непопулярну в масах соціально-економічну політику.

Торкаючись питання внутрішньої організації новозаснованого університету автор зазначає, що в основному вона нагадувала російські університети, оскільки вибудовувалася за старою нормативною базою. Попри неприйнятність низки норм російського університетського статуту 1884 року для Кам'янець-Подільського державного українського університету він, за відсутністю аналогічного документа вітчизняного походження, мав загалом позитивне значення для налагодження і регламентування праці українського університету, оскільки унормовував різні сфери життєдіяльності університетського організму.

У третьому параграфі “22 жовтня 1918 року: всеукраїнське свято відкриття національного університету на Поділлі” відтворено святкові заходи, що мали місце під час відкриття вищої школи в краї. Автор наголошує на великому значенні цієї культурно-освітньої акції. Він стверджує, що вироблений і реалізований колективно, за участю ректора, Університетської комісії, професорсько-викладацької корпорації, студентства, багатьох помічників з міста, сценарій святкування відкриття Кам'янець-Подільського державного університету забезпечив ще не бачену в історії адміністративного центру Поділля, всього регіону українську освітньо-культурну акцію, в якій вдало поєдналися ідейні, художньо-естетичні, організаційні, моральні, народні, інтернаціональні та ін. засади.

У книзі констатується, що дуже важливою для моральної підтримки новопосталого закладу, піднесення його авторитету була участь у святі представників держави, громадського самоврядування, інтелігентних кіл, а також великий потік привітань, який, по суті, був виявом довіри до політики відродження України, підтримки національної ідеї, конституювання університету в українському духовному, культурно-освітньому просторі. Матеріальна підтримка закладу, його студентства свідчила про розуміння і готовність різних українських чинників брати участь у підготовці кадрів національної інтелігенції, в яких відчувалася величезна потреба. Свято засвідчило згуртованість передової української інтелігенції, що стало запорукою поступу у 1918–1920 рр.

Слід зазначити, що становлення та функціонування першого вищого навчального закладу Поділля в революційний період відбувалося на тлі громадянського протистояння, збройні форми якого довгий час охоплювали територію регіону, що супроводжувалося господарською розрухою, голодом, епідеміями. Складна економічна ситуація не дозволила розгорнути свою діяльність іншим новоствореними вищим навчальним закладам, що призвело до їх закриття. Однак, у Кам'янець-Подільському державному українському університеті продовжувалася не лише освітня, але й навіть науково-дослідницька робота, велася підготовка фахівців, кадрів інтелігенції, так потрібних для українського державотворення.

У роботі відображено роль М.Грушевського, І.Стешенка, М.Василенка, П.Холодного, І.Огієнка та інших політичних та освітніх діячів у створенні системи вищої національної освіти.

Неабияку цінність для розкриття історії становлення української вищої школи революційної доби становить публікація маловідомих і зовсім невідомих матеріалів. Надруковані у книзі документи та матеріали групувалися за такими темами: 1. “Матеріали підготовлені у 1918–1919 рр. до друку в “Записках Кам'янець-Подільського Державного Українського університету” (Т.1)”;

2. “Святкові заходи 22 жовтня 1918 р. у Кам'янци-Подільському у висвітленні часопису “Відродження”;

3. “Спогади про підготовку і відкриття Кам'янець-Подільського університету”;

4. “Трамота Павла Скоропадського, вітальні адреси, листи, телеграми, газетні привітання Кам'янець-Подільському державному Українському університету.

У цілому високо оцінюючи дане видання відзначимо, що воно виграло б, якби автор додав особовий і географічний покажчики. Проте зазначені недоліки суттєво не знижують наукової цінності праці, яка безумовно поглиблює та збагачує вітчизняну історичну науку і поки що є найкращим виданням документів та матеріалів, що стосуються становлення вищої школи на Поділлі в добу революції 1917–1921 рр.